

האם הייתה קיימת שכונה יהודית סמוך להר ציון בתקופת שלטונו הערבים?

במאמר שנתפרסם בקובץ "ארץ-ישראל" ספר ג', אומר ח. ג. הירשברג שרוב היהודים שהוקם בירושלים לאחר הקיבוש הערבי היה "בשכונות להר ציון, מבעניהם או מbove'ן לחומה של זמננו, ויתכן מאד, שברכבות גilio מערות קברים ואת קבר דוד"¹).

הידוש גמור היא דעתו זו, ואין לה יסוד בשום מקור ספרותי ולא שורש בשום מצא ארכיאולוגי. אין הירשברג מסתמך על מקור חדש שנרגלה, אלא על פירוש חדש למליה אחת בתעודה מהגינויו שנתפרסמה בשעתה עליידי ש. אסף². תעודת זו, שהיא בימי ספק התעודה החשובה ביותר לתולדות התאחזותם של היהודים בירושלים לאחר כיבושה בידי הערבים, נגלתה ע"י ש. אסף זו'ל בתוך כתבי הגניזה שבębירידג' הכתובים ערבית באותיות עבריות, ותרגם מהערבית לעברית ע"י א. טראוס (אשותו), והתרגם הוגה ע"י ד. צ. בנעט, ואסף זו'ל פרטמה בצירוף ידיעות משאר מקורות על התישבותם של היהודים בירושלים לאחר הקיבוש הערבי. נתבונן עתה בקטוע שבתעדותה שבו מדובר על מקום שכנות היהודים בירושלים, ונראה אם יש מקום לפרש את הדברים כפיירשו של הירשברג ולהסביר ממנו את המשקנה שהטייק.

לאחר שמספר שם כותבי-הקורות היהודי על המשאותה מן המהיגי היהודים ובין הכותב עומר על מספר היהודים שתיישבו בירושלים, ועל החלטתו של עומר שיתישבו בה שבעים משפחות-יהודים, הוא אומר בו הלשון: "תם אנא קאל אין תחבו תסכנו פי אלבלד פקאלו גנובי אלבלד והוא סוק אליהוד וכאנ טלביהם קרוב אלקודס ואבואהו וכדאלאך מא סילואן לטביבה פאנעם אמר אלומניון עליהם בדאלך".

وترגםו (לפי טראוס-בנט-אסף):

"אחר כד שאל [עומר]: היכן תרצו לגור בעיר? ויאמרו: בדורות העיר, ווועו שוק היהודים. והיתה (כוונת) בקשתם קרבת המקדש ושעריו, וכן מי השלה לטביבה, וגנתן להם זאת אמר המאמינים".

על סמך הדברים האלה כותב אסף: "מן הקטוע שלפנינו יוצא, שמקום משכנם

1) ארץ ישראל, מחקרים בידיעת הארץ ועתיקותיה, ספר ג', מוקדש לכרכו של מ. ג. קאסוטו, ירושלים תש"ד, עמ' 212.

2) יד-יעות, שנה ד (ח"ט), עמ' 22-28.

3) לדעת י. פינקרפלד, בת כנסיות בארץ-ישראל, ירושלים תש"ז, עמ' י"ד-ט"ו, נבנה בית הכנסת של הרמב"ן על חורבות בית הכנסת היהודי שמתוקף הגאנונים.

של היהודים בראשית חידושו של יישובם היה בדרות העיר, היינו בקרוב באותו מקום שבו נמצא רובע היהודים במאות השנים האחרונות³⁾.

הירושרג בא לידי מסקנה, שמדובר שכונת היהודים לא היה בקשר המוקש אלא סמוך להר ציון, משום שהוא מתרגם את המלה העברית אל קודס – ירושלים (כפי שהעיר מכונה בפי העربים), ולא המקדש (כפי שתרגמו שטרואוס וبنען) היה מקום לתרגם זה? לדעתיו הוא מזדהה הנגע, מטעמים אלה:

א. אם נאמר, שכונת היהודים הייתה לפנים מז'הומה, הרי אכן אפשר לנחותי היהודים הבינו משל עצמם, שכונתם תהיה במקומות מסוימים בירושלים משום שהוא סמוך לירושלים. ואם היה מחווץ לחומה (מה שלא עלה על הדעת כלל), הרי אף אילו הייתה השכונה בכלל צד אחר, היה יכולה להיות סומנת לירושלים, ומה טעם בחרו בדרום העיר דוקא?

ב. אם תרגם את המילים "קרב אלקופס ואבואה" – "קרבת המקודש ושעריו", הרי יכולה להיות שכונה שהיא קרובה למقدس ולשעריו (והוא מקטש שכונת היהודים עד ימינו). אבל אם תרגם "קרבת ירושלים ושעריה", כיצד יכולה שכונה בדרות העיר להיות קרובה לכל שערי ירושלים, שהם קבועים נמל ארבע רוחות החומה? ואם התוכנו לשער ציון בלבד, השער שבקרבתו הוקמה השכונה לפני הנחת הירושרג, לא יתכן לומר: אבואה, לשון רבים.

ג. כשהשאל עומר את מנהיגי היהודים היכן הם רוצחים לקבוע את שכונתם השיבו בדרות העיר, וכותב הדברים נותן שני טעמים לבחירת מקום זה: (1) "קווונו נוח ליודים באשר הם יהודים. הטעם השני "מי השילוח לטבילה" משמעו שיעילו להכנס לתפלתם בטבירה. והנה אם תרגם את הטעם הראשון "קרבת ירושלים ושעריה", כפי שעשו הירושרג, מה עושה את דרום העיר ראוי במיחוד ליהודים הרי גם נוצרים או מוסלמים עשויים לבקש "קרבת ירושלים ושעריה". ואם משם קרבת המקודש ל鞠ר דוד (כפי שמרמז הירושרג במלים "ז'יתכן מאר"), למה לא פירש הכותב שבקשו את קרבת鞠ר דוד מלכם. אבל אם תרגם "קרבת המקודש ושעריו", הרי הדברים מוכנים ואף מתיחסיםיפה עם הטעם השני, שכן יודעים אלו מקרוור אחר, מאגרת ראשיה יהודי ירושלים שניתנה ביד שלוחם ר' יונה בר' יהודה הספרדי, שגם בה מתוארת ראשית התיאבונות היהודים בירושלים, שהכובשים הערבי נתנו ליודים רשות "להתפלל על שעריו [של המקדש]" ולא יהיה מהמחים על ידיהם⁴⁾ ומתווך איגרות מרובות מהאגניזה, ומתווך פיותם שונות, ואך מתווך ממצא ארכליאלוanno יודעים, שבאמת התפללו היהודים על-ידי שעריו הר הבית במשך כל תקופת שלטונו הערביים⁵⁾. ואם כן, מסתברת בקשתם של מנהיגי היהודים לקבוע את מלו

4) א. עיר, אגדות ארץ ישראל, תל-אביב תש"ג, עמ' 52.

5) עי' ספר הישוב, ח"ב, עמ' 21, 29, 53, 68–67, ועוד; מ. זולאי ב"סינני" ברוך⁶⁾

(תש"ה), עמ' רצ"ב–רצ"ט; ל. א. מאיר, במסף "ציון" ג' (תרפ"ט), עמ' 22–25.

שכונתם בקרבת שעריו המקדש. וainedו כן אם נתרגם "שער ירושלים", כפי שמתרגם אירשברג.

ד. כל דעתו של הירשברג מבוססת על כך ש"אלקודס" הוא כינוי לירושלים בפי העربים. אולי גם כינוי להר הבית בפייהם. במסורת המיווחסת לכעב אלחכבר שבח הוא מייעץ לעומר להתפלל צפונית לסלע, נאמר: "וכאן אל קודס אלהא בין יידך, يعني אל מסגד אל חראם" (אתחאף אלאה'צא 81 א/8). ולא עוד אלא שבמקורות היה הכינוי "אלקודס" מיוחד לתהר הבית והורחబ לאחר מכן על ירושלים כולה, כמו שהכינוי "בית אלמקדס" היה מעיקרו כינוי למקדש ונפרש אחר כך על ירושלים כולה⁶.

היווצה מכל זה, שאין שום יסוד לדעה שהיתה שכונת יהודים בירושלים ממונה להר ציון בתקופת שלטונו העربים.

אברהם יורי

⁶⁾ עי' ש. ד. גויטין, על שמותיה העarbim של ירושלים. — בקובץ "מנחה ליהודה" מוגש הרב ג'. זלוטניק (אביידע) ירושלים תש"י, עמ' 65-66.